

بازخوانی مولفه‌های هویت‌بخش نما در منظر شهرهای معاصر

احسان رخشان - دانشجوی دکتری معماری، گروه معماری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
حسین ذبیحی* - دانشیار، گروه معماری و شهرسازی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
حمید ماجدی - استاد، گروه معماری و شهرسازی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Reload the identity components in the view of contemporary cities

Abstract

The present paper aims to consider the latest research achievements surrounding urban views and their role, seeking to understand a comprehensive model of human and perceptual dimensions, in order to fit the structure of the urban wall. Considering the reciprocal relationship between the environment and the human, the question of what components can affect the formation of identity in an individual and society. According to the teachings and human life categories, his needs are grouped in two physical and spiritual arenas, and the urban features can be achieved when people and society are formed into identity dimensions and the different needs of the individual. Architectural spaces provides the physical and psychological needs of man in a relative manner, but can only provide a platform to provide his spiritual and spiritual needs, as the evolution of human evolution is a conscious one. Space builders can help with knowledge of the effective elements on the individual's perception of the environment with a rich environmental design and emphasis on perceptual elements as part of the environment. the environment in which physical, perceptual, semantic, and functional systems function properly can be used by appropriate individual and collective valuating to train individual perceptions in the environment and stimulate cultural wealth. This happens when the dominant eye on environmental design fits into society's values and identity, and by respecting individual and collective identity, it can achieve this person and the environment.

Keywords: View and Urban Landscape, aesthetics, Identity, human needs

چکیده

مقاله حاضر با مدنظر قراردادن آخرین دستاوردهای پژوهشی پیرامون نماهای شهری و نقش هویت‌بخش آن‌ها، به دنبال شناخت مدلی جامع از انسان و ابعاد ادراکی او، در جهت طراحی مناسب جداره‌های شهری می‌باشد. با توجه به رابطه متقابل محیط و انسان بر یکدیگر سوال تحقیق این موضوع می‌باشد که، محیط با چه مولفه‌هایی می‌تواند بر شکل‌گیری هویت در فرد و جامعه موثر باشد. با توجه به آموزه‌های اسلامی و ساحات حیات انسان نیازهای وی در دو ساحت مادی و معنوی دسته‌بندی می‌گردد سیمای شهری زمانی می‌تواند به وجوه هویتی سازی برای فرد و جامعه دست یابد که به ابعاد وجودی و نیازهای متفاوت فرد توجه داشته باشد. فضای معماری قابلیت دارد نیازهای مادی و روانی انسان را به صورت نسبی تأمین نماید، اما تنها می‌تواند بستری برای تأمین نیازهای عقلانی و روحانی او فراهم آورد، زیرا سیر تکامل انسان‌ها امری آگاهانه و اختیاری است. سازندگان فضا می‌توانند با آگاهی از مولفه‌های اثربخش بر ادراک فرد از محیط با طراحی محیطی غنی و تأکید بر مولفه‌های ادراکی به اثر بخشی محیط، کمک کنند. محیطی که نظام‌های کالبدی، ادراکی، معنایی و کارکردی در آن به درستی عمل کند، می‌تواند با استفاده از ارزش‌گذاری‌های مناسب فردی و جمعی به تربیت ادراکات فرد در محیط پردازد و به غنای فرهنگی دامن بزند. این موضوع زمانی رخ می‌دهد که نگاه حاکم بر طراحی محیطی متناسب با ارزش‌ها و هویت جامعه باشد و با احترام به هویت فردی و جمعی می‌تواند به این همانی فرد و محیط دست پیدا کند.

واژگان کلیدی: نما و منظر شهری، زیبایی‌شناسی، هویت، نیازهای انسان

* این مقاله مستخرج از رساله دکتری معماری با عنوان «خوانش وجوه ادراک فضایی در سیمای شهرهای سنتی ایران در جهت حفظ ارزش‌های معماری ایرانی» است که به راهنمایی دکتر حسین ذبیحی و مشاوره دکتر حمید ماجدی در دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران انجام یافته است. نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۱۲۱۹۳۷۵۲۰، رایانامه: h.zabihi@sbiau.ac.ir

۱- مقدمه

این نماها نمود کالبدی و ظاهری فرهنگ و هویت ساکنینی بود که به عنوان یک ایرانی مسلمان در پس این کالبد بی‌توجه کرده‌اند. از شاخصه‌های نما در معماری ایرانی-اسلامی ساده بودن و پرهیز از خودنمایی، توجه به هندسه و تناسب در کل و استفاده از جزئیات به منظور جلوگیری از یکنواختی، استفاده از مصالح بومی و غیره بوده است. ساکنین هر محله بدلیل زندگی در طول سالیان متوالی در آن محله، و دیدن هر روزه آن و گذر از میان کوچه پس کوچه‌های آن، با آن ارتباط برقرار کرده و آن را بخشی از هویت جمعی خود دانسته‌اند. شهرهای سنتی ایران از جمله فضاهای پراهمیتی است که توانسته بر روی نمونه‌های مشابه در سایر نقاط جهان نیز تأثیرگذار باشد. لذا در این پژوهش با شناخت مفهوم سیما و منظر شهری و نگاهی بر روند تغییر مفهوم نما در ایران سعی می‌شود تا راهکارهایی برای ارتقاء کیفیت محیط کالبدی در عصر حاضر معرفی نمود، تا بتوانیم به بهبود فضاهای شهری معاصر در جهت احراز هویت، کمک نماییم.

۲- واژه‌شناسی مفهوم سیما، منظر و نمای شهری

به علت وجود بار معنایی و کاربردی مشترک بین سیما و منظر شهری گاه امکان اشتباه در درک درست و تفکیکی این دو اصطلاح وجود دارد آن گونه که هنوز هم در برخی مجامع داخلی سیمای شهر از منظر شهری اشتباه تلقی می‌شود درحالی‌که منظر شهری یک منظر عینی از شهر است که اجزای آن را عناصر ملموس و کارکردی تشکیل می‌دهد برعکس تصورات، برداشت‌ها و ادراک افراد و مخاطب از عناصر موجود در شهر را می‌توان به‌عنوان سیمای شهر تعریف نمود. از این رو سیمای شهری به معنای منظر ذهنی از شهر است و این ذهنیت از طریق ادراک و پردازش منظر عینی در ذهن انسان شکل می‌گیرد (محمودی، ۱۳۸۹، ص ۲۸). سیمای شهر به تمام عواملی از شهر که به دیده می‌آیند و چشم قادر به تماشای آنهاست اطلاق می‌شود. این عوامل به صورت انفرادی و در حالتی پیوسته و دسته‌جمعی عمل می‌کنند (لینچ، ۱۳۸۵، ص ۲۳). در یک تعریف کلی می‌توان گفت: منظر شهری مجموعه عناصر و کیفیت محیطی از سازمان بصری شهر است که در زمان و مکان توسط ناظر تجربه می‌شود. منظر شهری حاصل سطح تماس انسان و شهر است و در این راستا، انسان نه تنها در ساختار چشم انداز بصری شهر از طریق فعالیت‌های خود بر منظر شهری تأثیر می‌گذارد، بلکه رفتار

هسته شهرهای ما نارسایی‌های متعددی را تجربه می‌کنند. عدم کارآمدی، ضعف زیرساخت‌ها، مهاجرت جمعیت بومی، استقرار افشار فرودست، مسائل اجتماعی و نظایر آن، که به تدریج نیز این معضلات در سیما و منظر این محوطه‌ها تبلور می‌یابد. علیرغم توجه دانشکده‌های معماری و شهرسازی نسبت به مسائل زیربنایی هم‌چون فرهنگ و هویت، معماری معاصر ایران دچار اغتشاش و بی‌هویتی است. ضعف در شناسایی فرهنگ خودی، مشکلات آموزشی، تبلیغات فرهنگ بیگانه، نبود قوانین و ضوابط منسجم و کارآمد، ضعف راهکارهای مدیریت شهری در معماری شهرسازی موضوعاتی هستند که در بحران هویت فرهنگی معماری و شهرسازی معاصر ایران نقش دارند. با توجه به رابطه متقابل انسان و محیط و تأثیرگذاری فضای شهری بر شهروندان توجه و طراحی مناسب سیمای شهر می‌تواند گامی مؤثر در بهبود شرایط فرهنگی، اجتماعی و ایجاد حس هویت در افراد نماید. گسستن از ارزش‌ها باعث از دست دادن معماری نظام یافته با زندگی مردم شد. مهمترین تهدید آن بی‌توجهی به آداب و رسوم در شکل دهی به معماری و شهرهاست. توجه به فرآیند شکل‌گیری معماری ایرانی نتیجه بهتری از نگرش و تقلید صرفاً شکلی از معماری گذشته برای دستیابی به معماری هویت‌مند عصر خود به دست خواهد داد. نمای شهری در معماری معاصر می‌تواند چهره بومی به خود بگیرد و در اصل سیاست‌هایی را ارائه می‌دهد که با توجه به خلاقیت هر معمار می‌تواند نماهای متنوع ارائه دهد مسلماً بررسی و آسیب‌شناسی مناطق مختلف و در نظر گرفتن شرایط محیطی آنها می‌تواند در ارائه راهکارهای بومی مؤثر باشد تا سازمان‌های مجری متناسب با شرایط بتوانند درصدد رفع مشکلات برآیند منظر شهر، اولین برخورد ساکنین با شهر، محله و کوچه‌ای است که در آن زندگی می‌کنند. بدون شک مشاهده منظر شهر و یا یک محله متناسب با هویت و خاطره جمعی ساکنین آن از مظاهر ایجاد و یا افزایش احساس تعلق ساکنین است. ساکنینی که به عنوان مالکین کوچکترین قطعات زمین شهر، محله و کوی خود، نقش برجسته‌ای را در ایجاد منظر شهر و یا محله بازی می‌کنند.

بدنه‌های شکل گرفته در طول کوچه‌ها و خیابان‌های سطح محلات و شهر حاصل تجربه‌هایی است که سینه به سینه از معماری گذشته این سرزمین به ما رسیده است.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۱ تابستان ۱۳۹۷
No.51 Summer 2018

است (صفا منش، ۱۳۷۳، ص ۱۸۰).

۳- سیر تحول نما در معماری ایران

مفهوم نما در معماری ایران، به وسعت سرزمین هایی است که فرهنگ ایرانی در آن نفوذ یافته است. از این رو یافتن تعریفی واحد، ورای تفاوت های موضوعی، مکانی و زمانی محال است. اما با توجه به این متغیرهای اصلی، می توانیم چند ویژگی مهم نما را در معماری ایرانی شناسایی کنیم. در معماری ایران بناها را می توان به دو دسته رسمی و بومی تقسیم کنیم. بناهای رسمی شامل بناهای حکومتی و آیینی، و بناهای بومی ساختمان های مردم عادی است. اگرچه معماری بومی و رسمی با هم تفاوت دارند، اما بین آنها ارتباطی ظریف هم وجود دارد. یکی از منابع تغذیه معماری رسمی، الگوهای معماری بومی است. در دوره اشکانی و ساسانی که به دلیل وقفه فرهنگی ناشی از حمله اسکندر، دانش مهندسی کاخ های هخامنشی از بین رفته بود، معماران با بازگشت به الگوهای معماری بومی، با سازه های تاقی و دیوار باربر (که از دوره هخامنشیان تا ساسانیان رواج داشت)، بناهای مهم آن دوره را ساختند. به عبارتی معماری رسمی، ویرایشی از معماری بومی را در مقیاس نمادین ارائه می کرد. اگر نمای نقش رستم در نزدیکی شیراز با خانه ای روستایی در بجنورد مقایسه کنیم، می بینیم معماری رسمی هخامنشی، نمایش تزئینی و حجاری شده عناصر ساده سازه ای است (تیرها، ستون های چوبی، سقف گاه گل) که در معماری بومی نقشی اساسی (و نه صرفاً تزئینی) داشته اند. لذا می توان با توجه به مشابهت هایی موجود نماها را به صورت جمعی مورد بررسی قرار داد. این موضوع در دوره های بعدی نیز بعد از اسلام ادامه یافت. ایرانیان با بهره گیری از معماری پیش از اسلام به ساخت بناها در دوران بعدی ادامه دادند و اسلام با آموزه ها و اصول خود به این بناها رنگ و بویی جدید بخشید. در دوران بعد از اسلام سازندگان سعی کردند در تزئینات و فضا سازی ها، خود را به اصول اسلام نزدیک کنند و این امر در هر دوره با تفاوت هایی انجام شد به صورتی که در دوران اسلامی بر اساس حکومت هایی که در راس بودند مشخصه های نما متفاوت می شدند. به این ویژگی ها به تفکیک در جدول ۱ اشاره شده است. در جامعه ما به ویژه پس از انقلاب با رشد جمعیت و سهم شهرنشینی، بازسازی های جنگ، گسترش شدید

و درک ذهنی شهروندان نیز از طریق تماس با منظر شهری تأثیر می پذیرد (Crow, Brown and Young, 2006: 282). از دیدگاه لغت شناسی نما به معانی ذیل به کار رفته است: لغات فارسی در کاربرد واژه نما، آنچه در معرض دید و برابر چشم است، صورت ظاهر عبارات را به کار می برند (معین، ۱۳۶۴). بعدی از ساختمان که به دیده می آید (دهخدا، ۱۳۷۷)، (مشیری، ۱۳۶۹)، (عمید، ۱۳۷۸) تعریف و کاربرد واژه نما در فرهنگ لغت، نشان دهنده این موضوع است که نمای ساختمان چیزی منفک از ساختمان نیست و فارغ از پوششی نهایی برای مقاومت در برابر شرایط جوی، بیان کننده عملکرد ساختمان (انطباق فرم ساختمان با عملکرد آن)، منش، کردار تفکر ساکنان، به مثابه لولایی اجتماعی، فصل مشترک فضاهای عمومی و خصوصی است. نما، ارتباط ملموس ساختمان با شهر است. از طریق نما، عناصر طبیعی (نور، باد) به ساختمان نفوذ کرده و ارتباط ساکنان با فضای شهری برقرار می گردد. علاوه بر آن در شکل دهی به سیمای کالبدی شهر، نقش مهمی داشته و فصل مشترک رنگ تعلق داخلی و بیرونی است. نمای شهری در واقع دیدی از فضای شهری است که حریم آن را معماری و گستردگی آن را شریان های شهری و وضوح آن را طراحی شهری تعریف می کند. با توجه به واژه شناسی مفهوم نما می توان به اهمیت بعد تفکر و جهان بینی طراح بر ساخت نما پی برد به گونه ای که هر نما نماینده نوعی تفکر است و می تواند آن تفکر را در مقیاسی بزرگ تر و در سطح شهر گسترش دهد. نمای هر ساختمان در مجموعه شهری که در آن حضور دارد مؤثر است و این تأثیر را به بدنه خیابان ها یا میدان ها که در آن قرار گرفته است، انتقال می دهد. در واقع نمای شهری متشکل از بناهای شهری است. بنابراین وقتی که از دید معماری با این کلمه برخورد می کنیم، اشاره مستقیمی به نمای ساختمانها داریم (پاکزاد، ۱۳۸۶، ص ۸۲). در واقع نمای ساختمانها به صورت یک صفحه نمایش ترکیبات معماری ظاهر می گردد. ترکیب های معماری حاوی نوعی معنا هستند و از این رو قادرند که خیال آدمی را تحریک نمایند و با وی ارتباط برقرار کنند. به همین دلیل بخش های عمده ای از ارتباط انسان با محیط اطرافش از طریق ارتباط بصری و ذهنی وی با ترکیب های معماری آن محیط اتفاق می افتد، این نوع ارتباط که خصلتی بسیار تجریدی دارد، زمینه ای برای تحریک ارتباط های غیر تجریدی تر و مشخص تر

و فرم در میان بافت سر بر می‌آورد و گویی سایر بناها در زیر سایه آن آرمیده بودند. نمای خیابان‌ها در ارتباط با بافت و مصالح بومی بود و می‌شد تا مفهوم وحدت در کثرت را در آن مشاهده نمود. متاسفانه در دوران معاصر نماهای نا همگون و متفاوت با علایق شخصی و بر اساس ارزش‌های مادی در کنار هم قرار گرفته‌اند و سیمای شهری را ملقمه‌ای از سبک‌ها و مدها شکل داده است. جداره‌های شهری متاسفانه با جلوه‌ای نازیبا و بی‌هویت منجر به شکل‌گیری جداره‌هایی مهاجم شده‌اند و تأثیراتی منفی بر روح و روان شهروندان دارند.

شهرها در پاسخ به اسکان مهاجرین رخ داد. در گذشته ساختمانهای شهر، نه تنها از جنبه انفرادی، زیبا و مطابق با اصول زیباشناختی بصری طراحی می‌شدند، بلکه در کمال احترام به اطراف و محیط شهری ساخته می‌شدند. با ظهور مفاهیم و عناصر مدرنیته، شهرسازی ایران، مانند بسیاری مسائل دیگر، با سرعت دستخوش تغییراتی شد. جداره‌ها و نمای پیرامونی ساختمان‌ها نقشی محکم در شکل‌دهی به عرصه‌های عمومی شهر دارند، این جداره‌ها در گذشته به صورت متحدالشکل حول محور عنصر مقدس که عموماً مسجد بود شکل می‌گرفت. تنها مسجد بود که با تفاوت در رنگ و مصالح

جدول ۱. سیر تحول نما در معماری ایرانی

سیر تحول نما در معماری ایرانی			
نمونه موردی	مشخصه‌های نما		دوره زمانی
	مشخصه‌های معنایی	مشخصه‌های کالبدی	
تخت جمشید	در تخت جمشید، اگرچه قصرها از جهات گوناگون دیده می‌شود، اما فضا به دقت سازماندهی شده تا مجموعه‌ای از نماهای مهم، همچون پرده‌های یک نمایش، یکی پس از دیگری دیده‌شوند. جورجو گولینی می‌گوید: در تخت جمشید هر نما در ارتباط با محوری که بیننده در آن حرکت می‌کند، آرایش یافته است. ظاهراً معمار بیش از هر چیز دغدغه پشت سرهم قرار دادن تصاویر نماهای مختلف را داشته است تا هر بنا، این ویژگی در معماری‌اشکافی به چشم نمی‌خورد (1964, gullini)	حرکت در مجموعه تخت جمشید، بر مسیر محورهای عمود بر هم منطبق است که با پلکان، دروازه و نماهای آرایش یافته نمادین مشخص می‌شده‌اند. هخامنشیان نازک‌ترین ستونهای سنگی جهان باستان را ساختند و همین باعث شد در تالارهایی مثل صدستون، بر پیوستگی فضای تهی تأکید شود، در حالی که در معماری مصری و یونانی، ستون‌ها مهم‌تر از فضای باز اطرافشان بودند.	دوره ساسانی
قصر شیرین و تخت سلیمان	در معماری ساسانی مفهوم نما کاملاً با گذشته متفاوت است. کاخ‌ها نماهای برجسته و به شدت نمادین دارند که در یک نگاه دیده می‌شوند و در ذهن نقش می‌بندند. در مجموعه کاخ‌های ساسانی نماهای هدایت شده جای خود را به تأکید بر محور طولی می‌دهد	تأکید بر محور طولی و سلسله مراتب فضایی، ورودی، حیاط، ایوان، گنبدخانه، حیاط و .. که بر نظامی خطی واقع شده‌اند. از جمله ارزش‌گذاری فضایی تهی نسبت به حجم‌های توپر در معماری ساسانی تداوم یافتند.	دوره ساسانی
برج خرقان	معماران این دوره سعی داشتند با برجستگی‌های حجمی همچنین تزئینات آجری برجسته، نوعی سایه روشن متنوع و متعادل به وجود آورند. تعادلی که با هندسه دقیق بناهای این دوره تأکید می‌شود. در بناهای به جامانده از دوره سلجوقیان، به استثناء برج‌های مقبره‌ای، حرکت عمودی و افقی در عناصر نما در تعادل کامل قرار دارند	از دوره سلجوقی معماران ترجیح دادند شالوده اصلی ساختمان رامستقل از تزئینات نما بررسی کنند تزئینات ساختمان به شکل لایه آجری به نما اضافه می‌شدند. حجم‌های بزرگ و ساده مکعب مستطیل، استوانه‌ای و نیم استوانه به چشم می‌خورد قوس‌های جناغی، تاقچه‌های تزئینی، کرسی چینی، هره‌ها و قرنیزهای تزئینی آجری، عناصر نمای دوره سلجوقی‌اند	دوره اسلامی

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۱ تابستان ۱۳۹۷
No.51 Summer 2018

سیر تحول نما در معماری ایرانی			
نمونه موردی	مشخصه‌های نما		دوره زمانی
	مشخصه‌های معنایی	مشخصه‌های کالبدی	
مقبره سلطانیه	بناها سبک تر و در عین حال با شکوه تر بودند. سردرها در دوره ایلخانی تناسبات نمادین یافتند و به عناصر برجسته شهری تبدیل شدند جهت غالب نمای دوره ایلخانی به سوی آسمان است	در دوره ایلخانیان، عناصر نما بر حرکت عمودی تاکید دارند معماری ایلخانی با گوتیک قابل مقایسه است. در پی سبک نشان دادن نما از طریق افزایش جرزهای عمودی و بازشوهای کشیده با قوس جناغی است. رواج آجرهای لعابی رنگی و افزایش تزئینات در این دوره دیده می‌شود	دوره اسلامی در قرن ۸ هجری
مسجد گوهرشاد	در دوره تیموری بارواج گنبدی دو پوسته که لایه تزئینی داخلی، ۳ پوسته مستقل را تشکیل می‌دادند، معماری به اوج فرمالیسم و بیان نمایشی رسید. نما همچون علامتی شهری و محیطی است که وجود بنا را اعلام می‌کند ولی موجودیتی مستقل دارد.	بخش عمده ای از سطوح نما با کاشی‌های رنگارنگ پوشیده شد ایوان‌ها و پیش‌تاق‌ها به مثابه نوعی نما-ساختمان هستند که ورودی نمادین را شکل می‌دهند. این عنصر در واقع دروازه‌ای بزرگ است که آن چنان از نظر تناسبات و شکل متمایز از دیگر عناصر ساختمان است که همچون بنایی مستقل، جلوه می‌کند.	دوره اسلامی در قرن ۹ هجری
عالی قاپو میدان امام اصفهان	معماری دوره صفوی، تکمیل و تعدیل مفهوم فضایی دوره تیموری است، اگرچه بیان دراماتیک و سیمای افسانه ای معماری تیموری قوی تر از معماری صفوی است. نما در معماری صفوی همچون صحنه‌آرایی تئاتر است. نما در اغلب موارد همچون ماسکی است که بر چهره ساختمان کشیده شده و عناصر اصلی ساختمان را پنهان می‌کند	نظم ظاهری از طریق غشاء تزئین شده با کاشی و آجر به دست می‌آید، بر جوهر ساختمانی بنا ارجحیت دارد. نمای دوره صفوی دقیق، پرکار و مرتبط با ساختارهندسی است که در تناسب با اندازه‌های افقی بناطراحی شده است. مطالعه هندسه نما و ارتباط آن با تناسبات پلان نشان می‌دهد، معماران آن به احتمال قوی تکنیک طراحی نما و پلان را می‌شناختند.	مکتب اصفهان
میدان توپخانه	از نظر سازماندهی کلی، عناصر نما، تزئینات و شیوه ساخت، تلفیقی از معماری بومی و قرن نوزدهمی اروپا بودند و میزان تاثیر الگوهای بومی یا غربی در هر بنا متفاوت بود. به طور کلی نمای بناهای دوره قاجار از نظر تنوع، تناسبات، نوآوری، تلفیق سبک‌های مختلف، پیچیدگی و غنای رنگ و تزئینات و ظرافت در خور توجه اند.	همراه با نیاز به خیابان‌های جدید، بحث طراحی بدنه خیابان‌ها مطرح شد. مانند میدان توپخانه که از میدان شاه اصفهان و میدانی باروک الهام گرفت. میدان بدنه ای یکپارچه و مدولار، متشکل از دو طبقه داشت. معماری نما برگرفته از معماری نئوکلاسیک بود. بناهای خیابان‌های جدید، نمای اصلی به خیابان داشتند عناصر وارداتی مانند برج ساعت، پله‌های بیرون آمده، نما رو به خیابان، ایوان‌های رو به خیابان و عناصر نئوکلاسیک به نماها اضافه شدند.	دوره قاجار
شهرهای معاصر تهران، قم و ...	از خود باختگی و مد گرایی منجر به بی هویتی جداره‌های شهری شده است	ظهور انواع مصالح ساختمانی و مد گرایی منجر به ملقمه ای از انواع سبک‌ها در جداره‌ها شده است و هیچ گونه وحدت و هماهنگی مشاهده نمی‌شود	دوره معاصر

۴- انسان و نیازهایش در فضای شهر

انسان با توجه به نیازها، ارزش‌ها و هدف‌های خود محیط را دگرگون می‌کند و به‌طور متقابل تحت تأثیر محیط دگرگون‌شده قرار می‌گیرند، به‌ویژه فن‌آوری پیشرفته موجب می‌گردد تأثیر انسان بر محیط شدت و سرعت یابد، دگرگونی سریع محیط از ویژگی‌های بنیادی دوران اخیر است. هرروز شهرها و محله‌ها و بناهای جدید ساخته می‌شود. این‌گونه الگوهای رفتاری و نقش‌های اجتماعی نوینی را بر ساکنان خود تحمیل می‌کنند؛ و موقعیت‌های کلیدی معیارهای رفتاری را تقویت و برخی دیگر را تضعیف می‌نمایند. یکی از مهم‌ترین طبقه‌بندی‌های مطرح‌شده در مورد نیاز سلسله‌مراتب نیازهای آبراهام مازلو^۱ است. مازلو معتقد است که انسان نیازهای مختلفی دارند این نیازها نه به‌صورت بی‌ارتباط و جدای از هم بلکه به‌صورت سلسله‌مراتبی از نیازها در طول زندگی فرد بروز می‌یابند، مازلو معتقد است نیازهای انسانی از نیازهای اساسی مربوط به بقا شروع شده و به نیازهای زیباشناختی و خودشکوفایی ختم می‌شوند، به همین دلیل است که نیازهای رده‌های پایین‌تر نیازهای اولیه نامیده می‌شود و با رشد فرد نیازهای رده‌های بالاتر به‌تدریج ظاهر می‌شوند. در این میان نکته مهم این است که گرچه این نیازها منشأ درونی دارند اما تحت تأثیر محیط پیرامون و به‌ویژه فرهنگ افراد قرار می‌گیرند. مازلو باور دارد نیازهای رده‌های بالاتر بروز نمی‌یابد مگر آنکه پیش از آن نیازهای رده پایین‌تر تا حدودی برطرف شده باشد. در واقع در یک‌زمان تنها یک نیاز غالب است و اینکه کدام نیاز غالب باشد بستگی به این دارد که کدام دسته از نیازها پیش از این ارضا شده باشد. اما اگر نگاه دقیق‌تری به نیازهای روزمره خود در زندگی داشته باشیم می‌بینیم که چنین سلسله‌مراتب سفت و سختی بین نیازهای ما وجود ندارد و در واقع بین این نیازها یک رابطه متقابل وجود دارد و الزاماً تأثیر آن‌ها بر یکدیگر به‌صورت سلسله‌مراتبی نیست.

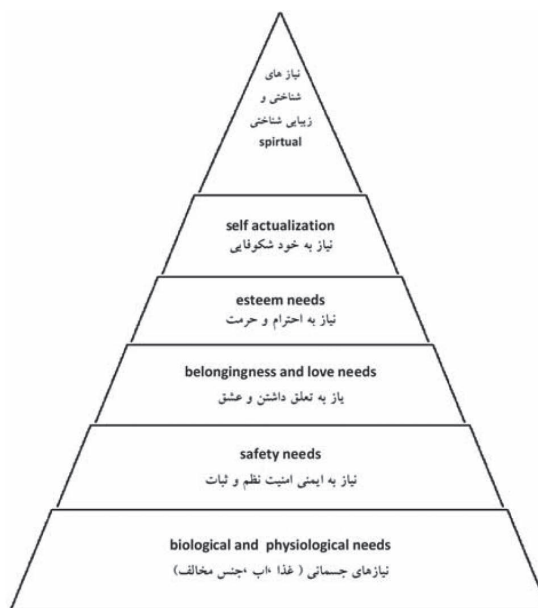
گرچه مدل ارائه شده از نیازهای انسان توسط مازلو نسبت به سایر مدل‌های ارائه شده تا حدودی کاملتر است، اما خود با نقدهای جدی روبه‌روست. از جمله اینکه وی به عواملی مانند تحولات فرهنگی، اجتماعی

۱. Abraham maslow روانشناس آمریکایی است و به دلیل توجهش به رویکرد انسان‌گرایی در روانشناسی به‌عنوان پدر روانشناسی انسان‌گرا شهرت دارد.

و اقتصادی بسیار کم اهمیت می‌دهد و در میزان قدرت، اراده و اختیار، و در منطقی و عقلانی بودن فرد اغراق میکند. تصویر خوشبینانه، ذهنی، متعالی و ارزش‌گرایانه روانشناسان انسان‌گرا را نمی‌شود با روشهای تجربه‌شده متداول علوم بررسی کرد. همچنین مازلو نیازهای انسان را دسته‌بندی میکند و بین آنها رابطه طولی قائل میشود. وی بیان میکند زمانی نوبت به نیازهای بالاتر میرسد که تا اندازه‌های نیاز پایتیر تأمین شده باشد. به نظر میرسد مطلب یادشده درباره غالب افراد معمولی درست است، ولی دارای کلیت نیست و بستگی به آن دارد که شخص چگونه و چه مقدار روی نیازهای خود کار کرده و روی آنها ارزشگذاری کرده است؛ مثلاً در آموزه‌های دینی سفارش شده است: «شکم از طعام خالی دارتا در آن نور معرفت بینی» از دیگر نقدهای جدی که به مازلو وارد است اینکه او درباره افراد خودشکوفای و ویژگیهای آنها و افراد متعالی و اوجگرا که بزرگترین بهترین مردان در تاریخ بشریت هستند سخن به میان آورده است، اما درباره انبیا و اولیای الهی که متعالی‌ترین انسانها هستند، سخنی به میان نیاورده است. لذا این مدل نیز علیرغم کاربردی بودن، نتوانسته است خلأ مدل جامع از انسان و نیازهای او را رفع کند و باید تلاش بیشتری در این حوزه صورت گیرد. لذا با توجه به اهمیت مقوله نیازهای انسان در خلق آثار معماری برای دستیابی به مدلی جامع و کاربردی از نیازهای انسان، مروری بر مهمترین منابع اسلامی و نظریه‌های متفکران مسلمان معاصر ضروری به نظر رسید. از منظر اسلام، انسان موجودی مرکب از ماده و روح است؛ به همین خاطر نیازهای انسانی دارای تعدد و تنوع بسیاری است.

در منابع اسلامی نیز اشارات زیادی به ابعاد وجودی انسان، قوا و نیازهای او شده است. یکی از کاملترین تعاریفی که از ابعاد وجودی انسان موجود است، مربوط به روایتی از امام علی (ع) است. در این تعریف انسان دارای چهار ساحت نفسانی است: نامی نباتی، حسی حیوانی، ناطقه قدسی و کلی الهی و هر کدام از این ساحات پنج قوه دارند و آنها هستند که به ترتیب مسبب زیادت و نقصان، خشنودی و ناراحتی، عفت و حکمت، و رضایت و تسلیم در انسان هستند (نقره کار و همکاران، ۱۳۹۳).

برخی صاحب‌نظران حوزه معماری و شهرسازی نیز به کلیات این طبقه‌بندی‌ها توجه نموده اند و حیات انسان را دارای سه بعد جسمانی، نفسانی و روحانی می‌دانند به‌عنوان نمونه دکتر نقی زاده نیازهای انسان را در سه ساحت به شرح ذیل معرفی می‌کند (جدول ۲).

نمودار ۱. هرم نیازهای انسانی مازلو بر اساس نظرات مازلو. www.1954.maslow.com

۵- هویت منظر شهری در ارتباط با نیازهای انسان

بررسی چگونگی تأثیر محیط کالبدی بر ادراک و فعالیت‌های انسان نشان می‌دهد عوامل محیط کالبدی از طریق تأثیرگذاری بر فعالیت‌ها، ایجاد معانی خاص بر احساس و رفتار افراد تأثیر می‌گذارند و در ایجاد روح مکان و القای معنی مؤثرند. انسان‌ها محیط شهر را می‌سازند و در مرحله بعد محیط شهر، رفتار سازی می‌کند. در صورتی که این رفتارها متناسب با روح و فرهنگ جامعه نباشد و از ارزش‌های فرهنگی تبعیت نکند می‌تواند منجر به بروز بی‌هویتی و از خود باختگی در سطح جامعه گردد. ما انسان‌ها موجوداتی جدا از پیرامون خود نیستیم و در هر لحظه با آن ارتباط داریم، رابطه بین ما و محیط تبادلات فیزیولوژیکی

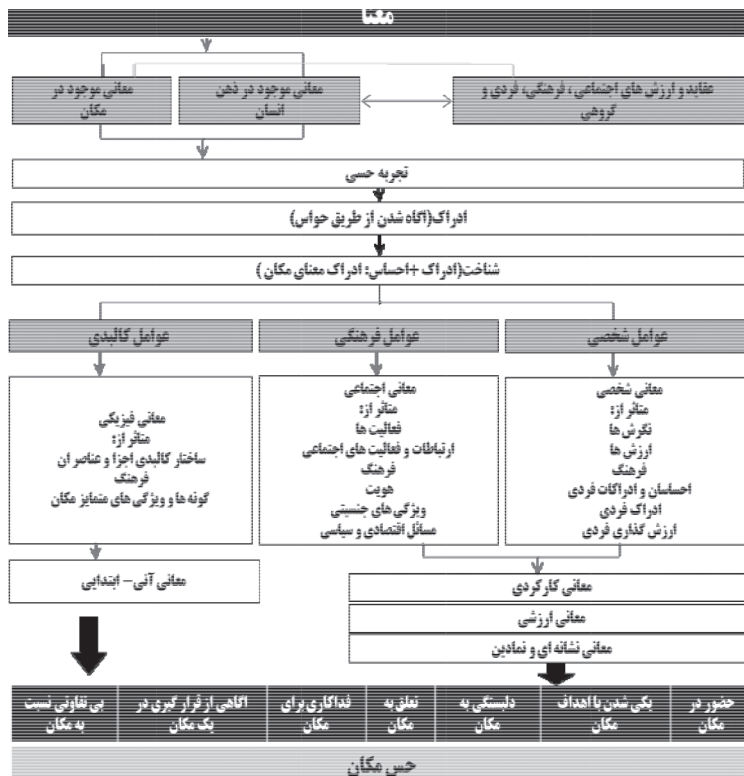
جدول ۲. ساحات حیات انسان و نیازهای متناسب با آن‌ها؛ ماخذ: نقی زاده، ۱۳۸۵، ص ۸۷

نیازهای انسان	ساحت مادی حیات (نیازهای فیزیولوژیک)	ساحت نفسانی حیات (نیازهای روانی)	ساحت روحانی حیات (نیازهای معنوی و روحی)
تغذیه (زمینه رشد)	خوراک	آگاهی و دانش	معرفت و عرفان
محیط مطلوب	شرایط محیطی تنظیم شده (حرارت فشار رطوبت) (سرپناه)	تأمین مفهوم سکونت، مسکن، حریم (خانواده) آرامش	مسکن (آرام و امن)، تجلی معنویت در محیط، ارتباط با فضاهای معنوی
محیط سالم	تأمین سلامت بیولوژیکی (فقدان آلودگی بیولوژیک)	تأمین سلامت روانی (فقدان آلودگی‌های محیطی)	تأمین سلامت روحی و انسانی (فقدان آلودگی‌های فرهنگی)
ارتباط با هستی	ارتباط با کالبد (مصنوع و طبیعت)	ارتباط معنایی (درک معنای محیط)	ارتباط با خداوند
امنیت	امنیت در برابر تجاوز و تهاجم	امنیت در برابر فشار عصبی	امنیت در برابر گناه و غفلت
زیبایی	زیبایی محسوس مادی و صوری	زیبایی ناشی احساس خوشی و لذت سیستم عصبی	ارتباط با ماورا الطبیعه
آرامش	فقدان فشارهای خارج از توان انسان بر حواس پنج‌گانه	فقدان فشارهای روانی	احساس ارتباط با خدا
لذت	اطفای غرائز (لذات حسی)	پرداختن به کارهای مورد علاقه، معنادار بودن و تداوم لذات حسی	مجالست با انسان‌های مورد علاقه، حضور در فضای معنوی
ارتباط با انسان‌ها	تأمین احتیاجات مادی	احساس هویت فرهنگی	احساس وحدت در جمع
آزادی	فقدان استثمار - آزادی عمل	آزادی فکر و اندیشه	رهایی از قید شیطان، بندگی خدا

نیازهای انسان	ساحت مادی حیات (نیازهای فیزیولوژیک)	ساحت نفسانی حیات (نیازهای روانی)	ساحت روحانی حیات (نیازهای معنوی و روحی)
احترام	احترام ظاهری در جامعه	احساس تشخص و احترام معنوی و هویت	احساس گرمی بودن نزد خدا و احساس عدم گناه
یادگیری	خواندن نوشتن علوم حسی	احساس آگاهی و تخصص یافتن	عرفان درک و فهم نمادها و وحی ایات
خودباوری	امکان زنده بودن	امکان زندگی کردن	امکان حیات معنوی و زندگی اخروی
هویت	احساس تشخص فردی	احساس این‌همانی با محیط و جامعه	احساس این‌همانی با هستی
عبادت	آمادگی جسمی	آمادگی روانی	ارتباط با خالق ارتباط با بی‌نهایت
رمزگرایی	آگاهی به نشانه‌های قراردادی	شناخت نشانه‌های مفهومی	درک رموز معنوی

مانند تنفس، دفع مواد زائد و غیره محدود نمی‌شود. همان‌گونه که از نظر جسمی با محیط ارتباط برقرار می‌کنیم با آن ارتباط عاطفی و روانی نیز داریم، ما در هر لحظه از محیط و اطلاعاتی که از آن کسب می‌کنیم تأثیر می‌پذیریم و به‌صورت متقابل بر آن تأثیر می‌گذاریم. محیط پیرامون ما سرشار از اطلاعات بالقوه است ما ابتدا متناسب با توانایی‌های جسمی و روانی خود بخشی از این

نمودار ۲. عوامل تأثیر گذار در ایجاد حس مکان

می انجامد.

موضوع سیما و منظر شهر به جهت رابطه تنگاتنگ با مقوله هویت و ویژگی شهر، ابعاد گسترده و پراهمیتی دارد. هویت تفسیری است که انسان از ارتباط خود با تاریخ در گذر زمان ارائه می دهد؛ تاریخی که با مؤلفه های گوناگون زندگی انسان امروز در ارتباط است. هویت انسان تفسیری چندبعدی است که بسیاری از عرصه های ذهنی و عینی زندگی او را در برمی گیرد؛ تفسیری که از تعامل این مؤلفه ها حاصل می شود. میل باطنی انسان جهت کشف هویت خود، باعث می شود تا مقوله هویت در عرصه های انسان ساخت و محیط های مصنوع نیز واجد ارزش شود. شهر به عنوان اصلی ترین مظهر تمدن بشر از این میل باطنی متأثر است. سبک های پدید آمده در قرن بیستم که برآمده از نهضت مدرنیسم بودند، به دلیل مقابله با این میل باطنی، نادیده گرفتن محیط انسان و حیات مدنی پایدار نبودند. منظر شهری به عنوان پدیده های عینی - ذهنی که با کالبد و خاطره شهر پیوند خورده، از این قاعده مستثنی نیست. آنچه ما به عنوان هویت منظر شهری از آن یاد می کنیم «میل به زندگی در شهرهای امروز با پشتوانه دیروز» است و سیاستهای حفظ کالبد صرف، برای احیای هویت و نادیده انگاشتن زندگی امروز، چالشی جدی در منظر شهرها محسوب می شود. از طرفی باید توجه داشت که هویت، نوعی تمایز است؛ تمایز انسان با انسان، شهر با شهر، فرهنگ با فرهنگ؛ موجودیت منظر شهری با هویت آن گره خورده است و جهانی سازی، علیرغم ظاهر فریبنده اش، بحران آفرین است. در واقع، بخشی از هویت منظر شهری با کالبد گذشته شهر پیوند خورده است و زمانی که مکان های خاطره انگیز با اتصال تاریخی به گذشته را از بین می بریم به دنبال قطع تداوم تاریخی، منظر شهری هویت مند را از بین برده ایم؛ منظری که می تواند با حیات مدنی امروز و تداوم تاریخی گذشته، شهر را هویت مندتر سازد. احراز هویت مدنی در منظر شهرها، نسل های آینده از فضاهای آشنا برخوردار خواهند بود. یکی از مواردی که موجب درک هویت در محیط مصنوع می شود نگاه به این آثار به مثابه ابزار شناخت و فهم مکان است به صورتی که این فهم موجب تعلق انسان و آثار ساخته شده توسط او به یک مکان باشد.

۵-۱ عوامل موثر بر خلق منظر با هویت

- تأثیرپذیری از ایدئولوژی و اندیشه های حاکم بر

آثار یک شهر در طیف وسیعی قابل طبقه بندی می باشند، دسته ای که برای اهل شهر شناخته شده هستند. گروهی که برای یک تمدن عامل هویتی هستند و بالاخره طبقه ای که برای جهانیان، ملاک و معیار هویتی هستند. ویژگی های هنری و معماری شهرها به شیوه زیسته یک ملت اشاره می کنند و بیانگر تفکر، مذهب و باورهای متافیزیکی و دنیایی یک ملت نیز هستند. بنابراین آن دسته از عناصر و فضاهای شهری که بتوانند به عنوان نمایش دهنده اصول و ارزش های مأخوذ خود از فرهنگ و تاریخ جامعه ظاهر شده و کماکان به عنوان تجلی خاص آن اصول و ارزش ها ایفای نقش نموده و صاحبان و پدیدآورندگان خویش را معرفی کنند، خواهند توانست همچنان به عنوان عنصر شاخص هویتی آن تمدن و ملت شناخته شوند. تبعات حذف جبری و شاید عجولانه بسیاری از فعالیت های اجتماعی، فرهنگی، مذهبی و نگاه اقتصادی به محیط های عمومی شهری نشان دهنده اثرات منفی، تحولات سطحی ناشی از مدرنیسم در معماری معاصر است. فرمول ها، ضابطه ها و الگوها جایگزین مواجهه های شخصی و تجربه های غنی و صمیمانه مکان ها شده و تجربه مدرن از فضا به صورت عنصری خالی جایگزین ویژگی هایی چون تنوع، شگفتی، ابهام، سرزندگی، خاطره انگیزی و بسیاری از مفاهیم کیفی فضا شده است.

یکی از اصلی ترین موضوعاتی که تعلق را به وجود می آورند رابطه هویتی بین انسان و مکان است. در رابطه تعلق انسان و مکان با یکدیگر هر کس طالب و خواستار مکانی است که به آن تعلق دارد و با آن همخوان و هماهنگ است. اولین عامل پیچیدگی در رابطه انسان و مکانش اراده و اختیار انسان در انتخاب مکان خویش است. دومین عاملی که این پیچیدگی را تقویت می کند ساحت های متعدد حیات در سه قلمرو ماده، نفس و روح است که هریک از آن ها مکان خاصی را طلب می کند و انسان را به آن فرامی خواند، عامل بعدی که به تبع دو عامل فوق الذکر ظاهر می شود جهان بینی و اعتقادات انسان است که غایت حیات و جایگاه و مکان نهایی انسان را به او می نمایاند (نقی زاده، ۱۳۸۹، صص ۴۷-۵۰).

پس از شکل گیری کالبدی که برآمده از هویت ملی ما، فعالیت و تعاملات اجتماعی است. خود مکان عنصری هویت ساز برای انسان هویت پرداز می شود. در نتیجه یک مکان به عنوان چارچوبی فضایی نه تنها زمینه وقوع رویداد و خاطره را فراهم می کند. بلکه به حفظ خاطرات جمعی

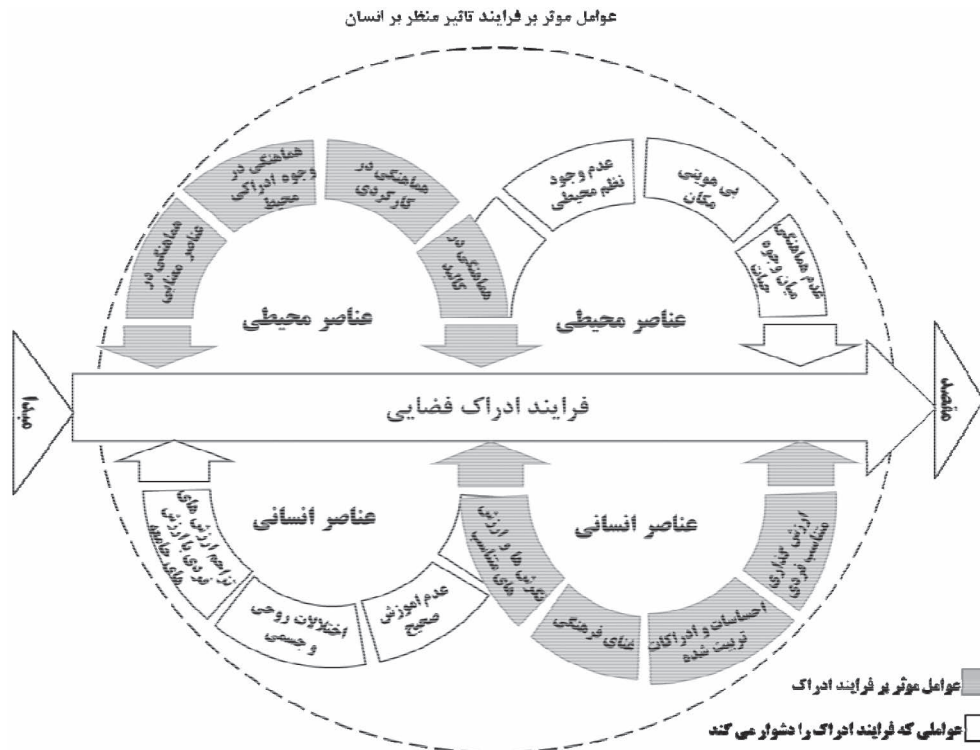
- دوری جستن از بیهوده گزینی و اتلاف فضاها و اجتناب از تزئینات فاقد مصرف همچون مجسمه نمادهای فاقد کاربرد و صرفاً نمادین، که در بنای اروپایی دیده می‌شوند.
- تبعیت منظر شهری از معانی عاطفی-احساسی- فرهنگی- تاریخی محیط منجر به پیوند مستحکم آن با استفاده کنندگان می‌شود.
- توجه به ویژگی‌های رایج فرهنگی در شهر و احترام به اداب و عقاید مرسوم در جامع و پرهیز از شبیه شدن به بیگانگان.

۶- نتیجه گیری و جمع‌بندی

امروزه در دوران مدرن ما شاهد آثار زیانباری از عدم سازش انسان و محیط مانند افزایش بیماری، مرگ، روان‌پریشی، اضطراب، خودکشی و جنایت هستیم، غیرانسانی بودن معماری و شهرسازی معاصر می‌تواند در نتیجه قصور در توجه به بدن و ادراکات حسی و عدم تعادل در سیستم احساسی ما باشد. توجه به مفاهیمی مانند حس تعلق، احساس جمعی، حس مکان و تأمین خلوت در محیط می‌تواند این آثار زیان‌بار را کاهش دهد و موجب افزایش بهداشت روان و سلامت روحی جامعه گردد. مهم‌ترین عوامل مؤثر بر افزایش حس تعلق در محیط در دو دسته ساختار کالبدی و معانی قابل بررسی هستند. علاوه بر مؤلفه‌های کالبدی که نقشی مؤثر در شناخت ساختار و درک فضا دارند، معانی با ایجاد ادراکی درونی از فضا، عاملی در به وجود آمدن هویت، زیبایی و لذت از فضای ساخته شده هستند. ادراک به مثابه عامل سرنوشت‌ساز شکل‌دهنده رابطه انسان و محیط، در کسب دانش محیطی نقش به‌سزایی دارد. بر این اساس در مواجهه‌ی فرد با محیط در هر مرحله بخشی از ویژگی‌های محیط مورد ادراک قرار می‌گیرد. فضای پیرامونی ما در صورتی که متاثر از ارزش‌های تاریخی و فرهنگی ما باشد می‌تواند فضای ذهنی ما را متاثر از مؤلفه‌های مثبت و ارزشمند کند. وجود ارزش‌هایی مانند تداوم تاریخی، سلسله‌مراتب، عدم تقلیدی بودن، تناسب فضا با ارزش‌های فرهنگی و ویژگی‌های انسان، فراهم بودن زمینه مشارکت افراد جامعه در فضا، احساس این‌همانی فرد در فضا را فراهم نماید. بخش زیادی از این مؤلفه‌ها از طریق سیمای شهری می‌تواند صورت پذیرد. در صورتی که در طراحی سیمای شهر و فضاهای شهری به اصول و معیارهای برگرفته از

- جامعه و تشکیل یک واحد اجتماعی تکامل‌پذیر.
- منظر شهری روی رفتار گروهی و فردی تأثیر می‌گذارد، رفتار فردی متأثر از رفتار گروهی و صفات فرد هست و مجموع صفات فردی صفات گروهی را می‌سازد که ساخت اجتماعی متأثر از این صفات گروهی است. لذا استفاده از اصول مناسب در سیما و منظر شهر می‌تواند منجر به تأثیرات مفیدی در این راستا گردد.
- توجه به ادراک فضایی و ایجاد تصویر روشن از کالبد در ذهن بیننده.
- احترام به انسان و محوریت انسان در طراحی فضا، رعایت مقیاسی انسانی به شکلی مطلوب و مردم‌پسند، نمود بارز فضای مردم‌وار است.
- در فضای شهرهای بایستی پیوستگی اجزاء در یک کل هدفمند و منظم بوده که در عین کثرت خود مطلقاً کل مجرد نبوده بلکه با اجزاء دیگر وحدت یافته و به یک کل کمال‌یافته منتهی گردد.
- ارتباط کالبد و معنا در منظر شهری می‌تواند منجر به خلق حس مکان، خاطره جمعی و حس تعلق به محیط گردد.
- توجه به نمادپردازی و تحت تأثیر قرار دادن ناخودآگاه جمعی در ارتقا کیفیت محیط می‌تواند موثر باشد.
- ایجاد غنای حسی در محیط شهری و منظر شهری موجب حس لذت‌بخشی در فضا با توجه به ارزش‌های زیبایی حسی، شکلی و نمادین گشته است.
- وجود ارزش‌هایی مانند تداوم تاریخی، سلسله‌مراتب، عدم تقلیدی بودن، تناسب فضا با ارزش‌های فرهنگی و ویژگی‌های انسان، فراهم بودن زمینه مشارکت افراد جامعه در فضا، احساس این‌همانی فرد در فضا از شرایط لازم برای ایجاد حس تعلق را ایجاد می‌کند.
- احترام به تاریخ و فرهنگ مردم جامعه و اشاره معنایی به غنای تاریخی آن‌ها برای احراز هویت
- اجتناب از شبیه شدن به معماری دوره ای خاص و سعی در استفاده از اصول و ارزش‌های تاریخی به جای تقلید ظاهری و شکلی
- توجه به ترکیب متوازن معماری و شهرسازی و منظم بودن شکل فضاهای باز

نمودار ۳. عوامل موثر بر فرایند ادراک فرد در محیط؛ ماخذ: نگارندگان.

۱. چاپ اول.
۲. لنگ، جان (۱۳۹۳) آفرینش نظریه معماری، نقش علوم رفتاری در طراحی محیط، ترجمه علیرضا عینی فر، چاپ هفتم، انتشارات دانشگاه تهران
۳. لینچ، کوین (۱۳۸۰) تئوری شکل شهر، سید حسین بحرینی، دانشگاه تهران، تهران
۴. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۸) لغت نامه دهخدا، زیر نظر محمد معین و سیدجعفر شهیدی: دانشگاه تهران
۵. عمید، حسن (۱۳۷۸) فرهنگ لغات عمید، جلد ۳، چاپ ششم، امیرکبیر، تهران.
۶. معین، محمد (۱۳۶۴) فرهنگ فارسی، امیر کبیر، تهران
۷. مشیری، مهشید (۱۳۶۹) فرهنگ الفبایی قیاسی زبان فارسی، سروش، تهران
۸. صفامنش، کامران (۱۳۷۳) طرح بهسازی خیابانهای لاله زار، سازمان زیباسازی شهر تهران.
۹. پا کزاد، جهانشاه (۱۳۸۶) مجموعه مقالات در باب طراحی شهری، انتشارات شهیدی.
۱۰. محمودی نژاد، ه و صادقی، ع. (۱۳۸۸) طراحی

فرهنگ و هویت بومی مطابق با روح زمانه توجه گردد، می‌توان علاوه بر حفظ حس تعلق جامعه به ارزش‌های بومی مانع از ایجاد بحران هویت و نگاه تقلیدوار به بیگانه شد. با بررسی معیارهای موثر بر ارتقا هویت نمای شهری می‌توان به اصول زیر به عنوان معیارهای نهایی دست یافت:

۱. توجه به مولفه‌های معنا در شکل دهی به نماهای شهری با در نظر گرفتن ایدئولوژی حاکم بر جامعه، احترام به انسان، توجه به نیازهای انسان، توجه به نماد و سمبل، ایجاد ارتباط کالبد و معنا و توجه به غنای حسی در محیط
۲. احترام به فرهنگ بومی و جلوگیری از شبیه شدن به بیگانه
۳. تداوم تاریخی با احترام به ابعاد معنایی تاریخ و پرهیز از تکرار فرم‌های قدیمی تحت عنوان تاریخ گری

منابع و ماخذ

۱. بل، سایمون (۱۳۸۲) منظر، الگو، ادراک، فرآیند، ترجمه بهناز امین زاده، انتشارات دانشگاه تهران،

- iranica ,dagli Achemonidi ai sasanidi ,giulio einaudi editore ,torino, ۱۹۶۴, p ۲۶۴
16. Crow ,Thomas .Brown,Terry .Young, Raymond De(۲۰۰۶), The Riverside and Berwyn experience:Contrasts in landscape structure, perceptions of the urban landscape, and their effects on people , Landscape and Urban Planning ,Vol ۷۵,p: ۲۸۲.
17. NASAR,J.L. ۲۰۱۱. Environmental Psychology and Urban Design. In: BANERJEE, T. SIDERIS, ANASTASIA LOUKAITOU (ed.) Companion to Urban Design
- شهری از روانشناسی محیط تا رفاه اجتماعی، انتشارات هله، چاپ اول، تهران.
۱۱. نقی زاده، محمد (۱۳۸۹) تحلیل و طراحی فضای شهری، پژوهشکده فرهنگ و هنر، چاپ اول
۱۲. نقی زاده، محمد (۱۳۸۶) ادراک زیبایی و هویت شهر (در پرتو تفکر اسلامی)، سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان، چاپ اول
۱۳. نقره کار، عبدالحمید (۱۳۸۷) درآمدی بر هویت اسلامی در معماری و شهرسازی، ناشر وزارت مسکن و شهرسازی، چاپ اول
۱۴. نقره کار. عبدالحمید، مظفر. فرهنگ، تقدی. سمانه (۱۳۹۳) بررسی قابلیت‌های فضای معماری برای ایجاد بستر پاسخ‌گویی به نیازهای انسان از منظر اسلام مطالعه موردی: خانه‌های زینت‌الملک شیراز و بروجردی‌های کاشان، فصلنامه علمی - پژوهشی شهرایرانی اسلامی، شماره پانزدهم.
15. Giorgio Gullini ,Architettura

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۵۱ تابستان ۱۳۹۷
No.51 Summer 2018